

حفاظت و نگهداری از مواد کتابخانه‌ای

○ ونوس خجسته

- برنامه‌ریزی ملی برای حفاظت و نگهداری از مواد کتابخانه‌ای (پایان نامه دوره دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی)
- پژوهشگر: دکتر مهرداد نیکنام
- استاد راهنما: دکتر عباس حری
- تهران، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۰

مفهوم «حفاظت و نگهداری» ریشه در این فکر و عقیده دارد که بشر از گذشته‌های خود درس می‌گیرد. از این رو، اسناد و مدارک باقیمانده از گذشته‌ها دارای ارزش زیادی است. کتابخانه‌ها و مؤسسات آرشیوی دو نمونه از نهادهایی هستند که نقشی عمده و اصلی در گردآوری و نگهداری اسناد گذشته دارند. واژه «گذشته» اصطلاحی دارای مفهوم نسبی است و گذشته‌های خیلی دور که شاید اسناد آن بر روی یک قطعه سنگ حک شده باشد، مطالب روزنامه‌های دیروز یا نقشه یک کشور را که از طریق خطوط ارتباطی شبکه‌های کامپیوتری به مکان دیگری منتقل شده است، شامل می‌گردد. این تعریف حاکی از این است که تمامی کتابخانه‌ها و آرشیوها باید به حفاظت و نگهداری توجه نمایند. عمده کلمات و مطالب هنوز هم بر روی کاغذ ثبت می‌شود.

بنابراین، حفاظت و نگهداری از آنها در حیطه وظایف کتابداران و آرشیویست‌هاست. البته منظور کتابدارانی است که سرو کار آنها بیشتر با مواد و منابع کاغذی است. امروزه مواد دیگری غیر از مواد کاغذی به شکل فزاینده‌ای به منزله مواد کتابخانه‌ای اهمیت پیدا کرده‌اند که از آن جمله می‌توان به وسایل ضبط منطاطیسی و لیزری برای ذخیره اطلاعات در رایانه اشاره کرد. اگر کتابداران و آرشیویست‌ها که وظیفه حفاظت از این اسناد و مواد، چه مکتوب و

چه رایانه‌ای یا انواع دیگر را عهده‌دار هستند، در اجرای وظیفه شکست بخورند، موجودی اسناد و اطلاعات کتابخانه‌ها و سایر مؤسسات خیال و توهمی بیش نخواهد بود.

اگر در اجرای این مسؤولیت قصوری رخ دهد، چه مسائل و مشکلاتی پیش خواهد آمد؟ پاملا دارلینگ یکی از نویسندگان این حوزه

پیش‌بینی می‌کند که در بیست و پنج سال آینده کتابخانه‌ها دیگر مشکلی به نام «کمبود جا» نخواهند داشت؛ چون فرسودگیهای طبیعی در مجموعه‌هایی که در آینده گردآوری خواهند شد، چنان سریع خواهد بود که اغلب مواد به زودی غیرقابل استفاده می‌شوند و باید از مجموعه خارج گردند. کاغذ کتابها خرد می‌شود؛ تصاویر بی‌رنگ و محو خواهد شد؛ نوارهای منطاطیسی به هم خواهد چسبید؛ و... فرسایش و از بین رفتن بسیاری از مجموعه‌های کتاب به دلیل وقوع حریق صورت خواهد گرفت. سرقت کتابها به صورت مشکلی بزرگ در خواهد آمد؛ چرا که تعداد کتابهای باقیمانده از قرون سیزدهم و چهاردهم/نوزدهم و بیستم میلادی تقلیل خواهد یافت و در نتیجه، کتاب به صورت کالایی کمیاب در خواهد آمد.

ضرورت تدوین برنامه ریزی ملی

کشور است، گزارش این بررسی طی سه فصل تحت عناوین، بیان مسئله، پیشینه پژوهش، و تحلیل یافته‌های آماری آمده است. فصل چهارم به یافته‌های تحقیق، نتایج و پیشنهادها اختصاص دارد. نتایج و یافته‌های تحقیق نشان داده است:

نظام نگهداری کتاب و سایر مواد در کتابخانه‌های مورد بررسی بسیار پایین‌تر از حد ضوابط ایمنی است. منابع نفیس و منحصر به فرد کتابخانه‌های ایران و سایر منابع اطلاعاتی مفید به دلیل بی‌توجهی و رسیدگی نکردن رو به فرسودگی است. کتابخانه‌ها فاقد تجهیزات ایمنی لازم برای حفاظت از مواد کتابخانه‌ای هستند. بسیاری از مسؤولان کتابخانه‌ها به نکات ایمنی توجهی ندارند. انباشتگی کتابها ضریب ناامنی مجموعه‌ها را افزایش داده است. ساختمان بیشتر کتابخانه‌ها مناسب نیست و بسیاری از آنها برای کتابخانه ساخته نشده‌اند. اکثر کتابخانه‌ها فاقد دستگاههای هشداردهنده و اعلام خطر حریق هستند. استفاده از وسایل گرمایشی چون بخاری نفتی هنوز هم در بعضی کتابخانه‌ها معمول است. اکثر کتابخانه‌ها فاقد دستگاه رطوبت‌سنج و دماسنج هستند و هیچ فعالیتی برای جلوگیری از این دو عامل آسیب‌زا صورت نمی‌گیرد. هیچ یک از کتابخانه‌های مورد بررسی به دزدگیر مجهز نیست. اکثر کتابخانه‌ها قراردادی با شرکتهای بیمه در مقابل حوادث و بلایا ندارند.

قریب به اتفاق کتابخانه‌ها فاقد طرحی برای مقابله با سوانح و بلایای طبیعی هستند.

با توجه به این مشکلات، پیشنهادهای متعددی به منظور بهینه شدن وضع کتابخانه‌ها ذکر شده است.

عناوین پیوسته‌های هفتگانه عبارت است از: پرسشنامه، آمادگی در برابر سوانح و بلایا، حفاظت و نگهداری مواد کتابخانه‌ای به هنگام جنگ، خطمشی حفاظت و نگهداری انجمن کتابداری آمریکا ۱۹۹۱، دفتر ملی حفاظت و نگهداری، برنامه استراتژیک ۲۰۰۰ - ۲۰۰۳، بخش حفاظت و نگهداری فدراسیون بین‌المللی انجمنها و مؤسسات کتابداری (ایفلا)، حفاظت و نگهداری در دهه ۹۰، فهرست نام و نشانی کتابخانه‌های مورد بررسی.

در خاتمه، به عناوین برنامه ملی پیشنهادی برای حفاظت و نگهداری از مواد کتابخانه‌ای اشاره می‌شود: اهداف برنامه، ساختار برنامه، کمیته تدارکاتی، هماهنگ‌کننده، گروه مشاورین فنی، ایجاد برنامه براساس تلاشهای گذشته، اولویتهای حفاظت و نگهداری، فن‌آوری حفاظت و نگهداری، دستیابی به مواد کتابخانه‌ای حفاظت و نگهداری شده، ایجاد یک مسؤولیت مشترک برای حفاظت و نگهداری.

امید است مسؤولان و دست‌اندرکاران این مقوله از این پایان‌نامه بهره جویند و ان‌شاءالله گامهای مثبت و مفیدی در راه حفظ مواد کتابخانه‌ای برای نسل کنونی و نسلهای آینده بردارند.

مسائل مرتبط با حفاظت و نگهداری مواد کتابخانه زیاد است. برای یافتن روشهایی که بتوان با این مسائل مقابله کرد ابتدا لازم است ترتیبی اتخاذ شود که بتوان به جای گفتن یا نوشتن، آن روشها را به عمل درآورد. به عبارت دیگر، آنچه لازم است، تنظیم خطمشی حفظ اموال و موجودی کتابخانه‌ها و آرشیوهاست.

به همین منظور، تدوین و اجرای یک برنامه ملی می‌تواند روند سریع نابودی مواد کتابخانه و آرشیو را کند سازد و میزان خسارت را کاهش دهد. صرفه‌جویی در هزینه اهمیت دیگر آن است.

پایان‌نامه حاضر به این موضوع پرداخته است: و طی یک مقدمه، پنج فصل و هفت پیوست، جنبه‌های مختلف مسئله را بررسی کرده است. در مقدمه نکاتی چون معرفی پژوهش، دلایل حفاظت و نگهداری، تشدید مشکل حفاظت و نگهداری، علل فرسایش و استراتژی مقابله به اختصار آمده است. از آنجا که طراحی یک برنامه ملی مستلزم بررسی وضعیت موجود